

Krise i uddannelsespolitik og pædagogik? Et anmeldelsesessay

**Hattie, John & Larsen, Steen Nepper (2020):
The Purposes of Education.**
Routledge: London & New York.
Udgivet 26. Maj 2020.

**Krejsler, John Benedicto (2021):
Skolen & den transnationale vending.**
Frederiksberg: Samfundslitteratur.
Udgivet 20. maj 2021.

Reckwitz, Andreas (2021): Illusionernes undergang.
København: Hans Reitzels Forlag.
Udgivet 10. juni 2021.

Peter Østergaard Andersen

Befinder eller nærmer liberalismen sig en krise, som kan give nye muligheder for uddannelsespolitik og pædagogik? Det er et af de spørgsmål som tre vigtige bøger, der nyligt er udkommet kredser om. Bøgerne er en samtalebog mellem John Hattie og Steen Nepper Larsen om resultaterne af de senere års uddannelsespolitik i form af bl.a. en dominerende læringsdiskurs og målstyret undervisning, John Benedicto Krejsler bog om transnational uddannelsespolitik og Andreas Reckwitz' essaysamling om en ny desillusion i forhold til demokrati og fremskridt. Artiklen er ikke en decideret anmeldelse af bøgerne. Snarere omtales de her fordi de har noget væsentligt og forskelligt at bidrage med i forhold til artiklens problematik.

Synlig læring, transnational vending, singularitet

Det er i den senere tid som om, at den uddannelsespolitik der er blevet ført i de sidste årtier er blevet mindre sikker på sig selv. Et enkelt eksempel er den stort anlagte folkeskolereform fra 2013, der ifølge en central evaluering kun i ret så begrænset udstrækning har levet op til de stillede ambitioner (Jensen m.fl. 2020 & Nielsen m.fl. 2020). Et andet eksempel er den lange historie om de problematiske nationale test, som nu erstattes af andre prøver (Flarup 2020).

Det er på ingen måder nyt, at skolereformer - eller reformer i det hele taget - ikke virker efter hensigterne. Det er heller ikke nyt, at de sidste årtiers uddannelsespolitik kan kritiseres. Det er de blevet i mange år af både praktikere og forskere. Det er dog påfaldende, at det også er reformmagerne selv, hvis man kan tale om sådanne, der nu konstaterer det.

Et relevant spørgsmål er derfor om de sidste årtiers overordnede uddannelsespolitik er i krise og vil undergå større ændringer snarligt eller inden for den nærmere fremtid. Eller om den måske snarere - inden for de hidtidigt fungerende mønstre - er i gang med at blive nuanceret og raffineret. Aktuelt giver det anledning til at spørge til hvad der ligger bag denne problematik, og hvilke muligheder der kan åbne sig fremover. Men også til hvordan vi kan forstå udviklingen op til nu.

Jeg vil i det følgende inddrage tre nye bogudgivelser, som hver især bidrager med beskrivelser og analyser af den situation som uddannelsespolitik og pædagogik aktuelt befinder sig i og hvilke forhold, der har medvirket til at de tager sig ud som de gør. Bøgerne omhandler ikke alle tre lige direkte den mulige reformkrise, men behandler på forskellige måder de senere årtiers uddannelsespolitik, de kulturelle kontekster omkring den, de pædagogiske strømninger der har været dominerende, de betydninger de har fået, og hvilke samtids- og fremtidsperspektiver, der kan være relevante at forholde sig til i analyser af det aktuelle og fremtidige forhold mellem politik og pædagogik.

Nærværende artikel er som nævnt ikke en decideret og typisk anmeldelse af bøgerne i hver deres egen ret, snarere omtales de her fordi de har noget væsentligt og forskelligt at bidrage med i forhold til artiklens problematik. Det betyder, at den enkelte bogs samlede kvaliteter ikke vil fremstå i alle dens nuancer, ligesom kun mindre dele af værkerne vil blive omtalt.

Synlig læring

Betegnelser som 'læringsmålstyret undervisning' og 'synlig læring' er noget af det, som har stået i centrum for uddannelsespolitikken og bestræbelserne på at implementere den. Talrige konferencer og kurser i landets kommuner er blevet afholdt med henblik på, at få skoleledere, lærere og pædagoger til at ændre deres tænke- og handlemåder. Det har foregået som led i større og meget omfattende bestræbelser på at drive ikke blot institutioner og skoler, men hele den offentlige sektor ud fra principper om accountability, dokumentation, evaluering, evidens og konkurrence. Det er principper som kritikere af denne bestræbelse har fundet er fremmede for de danske, nordiske og europæiske traditioner, som tidligere har præget uddannelsespolitik og pædagogik her i landet.

The Purposes of Education. A Conversation Between John Hattie and Steen Nepper Larsen rummer samtaler mellem Hattie og Larsen. Hattie er kendt

for sine arbejder med metaanalyser og synlig læring, og er herhjemme blevet trukket frem som en af de væsentlige inspirationskilder til de senere års reformarbejde. Larsen har tilbagevendende kritiseret de dominerende tendenser i uddannelsespolitik og pædagogik og har bl.a. direkte kritiseret Hatties arbejde. Bogen tager afsæt i denne kritik. Hattie inviterer Larsen til at besøge ham for bl.a. at drøfte kritikken, så Larsen pakker sin bagage og sin cykel og tager til Australien for at få ordentlig tid til at diskutere med Hattie. Bogen er således redigeret på baggrund af de afholdte samtaler mellem de to forskere face to face.

Det er vigtige og aktuelle emner som diskuteres, bl.a. læremålstyringens tilsyneladende tiltagende krise og mulighederne for dannelsesforestillingernes tilbagevendende. Hattie har stor interesse for statistik, og mange års erfaringer med at arbejde med at påvirke og ændre skolepolitik og pædagogisk praksis i klasseværelser. Han argumenterer med blandt andet P. Freire og J. Dewey i ryggen. Endvidere har Graham Nuthalls ældre epokegørende studier, der viser at elevernes liv og læreprocesser i klasseværelserne er noget nær usynlige for lærerne, på et tidligt tidspunkt i Hatties forskerkarriere inspireret ham. Studier der siden er blevet efterprøvet og bekræftet af Hattie selv, og som har givet anledning til en af hans primære bestræbelser, nemlig at ville synliggøre den læring der finder sted i klasseværelset. Nuthalls studier viste, at sammenhængen mellem lærerens undervisning og elevernes læring er særdeles svag og usikker, ikke fordi lærerne gør deres arbejde dårligt, men fordi læreprocesser i langt overvejende grad er ustyrlige og fordi lærerne kun sjældent er opmærksomme på, at der helt generelt er så stor og grundlæggende forskel på undervisning og læring. Hattie henviser flere gange til, at Nuthalls studier viser, at lærerne kun er vidende om omkring 20% af det vigtige som sker i klasseværelserne. Når Hattie argumenterer for synlig læring er det derfor med henblik på, at lærerne kan blive bedre til at forstå og reflektere over deres undervisnings mulige betydning, og ikke primært fordi de skal kunne dokumentere og evaluere læringen udadtil og/eller overfor eksterne interessenter, sådan som der nok har været tendens til at forstå og bruge Hatties arbejder på herhjemme.

Larsen argumenterer ud fra især de tyske dannelses teorier som alternativ til læringsteoriernes dominans. Han henviser til bl.a. Ernst Bloch, Theodor W. Adorno og Peter Sloterdijk. Det er begrænset hvor stort kendskab Hattie har til dannelses teorierne, hvilket Larsen søger at råde bod på. Hattie og Larsen er, hvilket er ganske interessant, fælles om at tildele den nulevende og fremtrædende uddannelsesfilosof Gert Biesta en central position. Begge er optaget af hans værker og tænkning. Biesta, der betegner sig selv som eksistentielistisk inspireret, afviser i grove træk læringsbegrebet og dets dominans, samtidig med at han forholder sig ganske kritisk til dannelses traditionernes aktuelle relevans. Han finder dannelses teorierne for stærkt knyttede til borgerskabets historiske tænkning og position samt mindre egnede til at beskrive forholdene i sen- eller postmoderniteten. Netop det at Biesta kritiserer både dannelses teorierne og det, han kalder 'learnification of education', er måske mest af alt det, som gør

ham interessant for Hattie og Larsen. Sidstnævnte kan således styrke sin egen kritik af Hatties forskning af læring ved hjælp af Biestas argumenter. Hattie og Larsen er også begge kritiske over for Biesta: Hattie finder således Biestas kritik af læring for helt unødvendig unuanceret, og Larsen tildeler som allerede nævnt dannelsesbegrebet en betydelig større aktuel relevans end Biesta.

Bogen rummer 16 kapitler med hver sit spørgsmål eller tema. De indledende kapitler behandler spørgsmål som 'Does educational data speak for itself?', 'Is learning a visible phenomenon?' og 'Is it important to teach and learn specific subjects?' De tager overvejende afsæt i Hatties arbejder. De efterfølgende spørgsmål eller temaer, fx 'Is it possible to revitalize the German concepts of *Bildung* (i.e., the formation of character and the higher ideas and ideals of education)?' og 'Is it possible to understand pedagogy as an art of decentering?' afspejler i højere grad Larsens dagsorden. Fælles temaer er fx 'What is the relation between educational research and educational politics?' og 'If schools didn't exist – would we miss them?' Også mange andre temaer bliver diskuteret, fx 'How to deal with neuroscience?', 'Why are we longing for predictability and security?' og ikke mindst 'Is there a purpose of education?' med reference til bogens titel.

Som det også tidligere har været fremme i den pædagogiske debat, tager Hattie klart afstand fra nogle af de måder hans teorier har været anvendt på i Danmark. Det gælder imidlertid ikke kun for Danmarks vedkommende. Generelt oplever Hattie at hans bog om metaanalyser *Visible Learning* er blevet misforstået: Den var skrevet som en forskningsberetning, en publikation henvendt til andre forskere og hverken rettet imod et alment publikum eller imod undervisere. Dens massive udbredelse kom bag på Hattie, som definerer sig selv om en "measurement person" (s. 162) og ikke som hverken sociolog eller filosof.

Hattie fortæller også om sit engagement i uddannelsespolitik, hvor han prioriterer aktivt at lade sig inddrage, når der er muligheder for det. Hattie opfatter således at det at skrive til forskerkolleger og det at søge at forbedre uddannelsespolitikken er to helt forskellige projekter. I det sidstnævnte stræber han bl.a. efter at fremme lærernes muligheder for at forstå og reflektere over den læring, som han mener er deres væsentligste arbejde. På den måde er hans position lidt anderledes end Larsens, der synes generelt mere kritisk og afvisende over for uddannelsespolitikken, sådan som den gestalter sig aktuelt. Larsen argumenterer som tidligere nævnt for en grundlæggende anderledes uddannelsespolitik hvor dannelsesteoriene skal styrkes som alternativ til læringsdiskursen og den høje vægtning af 'school effectiveness'.

I lange stræk er det Hatties arbejder, der er udgangspunktet. Larsen spørger ind til det. Hattie skiftevis uddyber, nuancerer og opponerer. Ofte udvikler samtalerne sig til meget givende diskussioner. Larsen får også gode muligheder for at redegøre for sit arbejde. Bogen er som nævnt indrettet i tematiske afsnit,

men bevæger sig ifølge samtalers natur ofte kortere eller længere væk herfra. Det er en væsentlig styrke ved bogen, at den giver sig både tid og plads til at lade samtalerne udvikle sig i netop samtals former og tempo. Og begge parter udviser stor interesse for og anerkendelse af hinandens arbejder, deres forskellige forudsætninger og perspektiver.

Hattie og Larsen forholder sig hele tiden tydeligt og kritisk til hinandens argumenter og begrundelser, og en af bogens helt afgørende forcer er, at den viser hvordan to forskere, der i udgangspunktet befinder sig langt fra hinanden, kan komme til en forståelse af baggrunden for og nuancerne i de fortolkninger, som er så vigtige i samtaler og vurderinger. Hensigten er at kunne forstå hinanden og de forskellige faglige tilgange, ikke absolut at blive enige om det hele. Der opstår selvfølgelig også emner og forhold, som de to forskere har lignende eller overensstemmende vurderinger af. Det mest interessante er dog, hvordan forskellene imellem de to forskere i samtalerne dynamik giver anledning til at styrke argumenter og begrundelser.

Opsamlende om bogen: Den er velredigeret, levende og indeholder mange interessante samtaler, der dels følger de tematiske hovedspor, men som også inddrager talrige konkrete erfaringer og eksempler fra helt forskelligartede sammenhænge, der i sig selv er interessante. For denne læser fx hvordan lærere i Japan i høj grad tilskynder eleverne til at vise deres vanskeligheder ved at forstå det der undervises i, frem for at søge at skjule dem, som bl.a. udtalt indbyrdes konkurrence kan give anledning til. Disse lærere sætter derfor pris på store klasser for på denne måde at kunne sikre sig tilstrækkelig mange og forskelligartede vanskeligheder og fejl at orientere sig ud fra, dvs. de udviser stor interesse for det som kan give indblik i elevernes faktiske og konkrete læreprocesser.

Bogens kapitler er prydet med små tegninger, der fremhæver temaer i de to forskeres samtaler. De har måske ikke den helt store substantielle betydning, men er med til at understrege bogens og samtalerne form som ikke-stive og ikke strengt formelle. Det er også med til at styrke bogens tilgængelighed, at den medtager en ordliste med korte forklaringer på nogle af de måske mindre kendte betegnelser og personer, såsom 'Minervas ugle', 'decentrerings kunst' og 'Sloterdijk's begreb om den anden fødsels endeløshed'.

Den transnationale vending

John Bendicto Krejsler har skrevet bogen *Skolen & den transnationale vending*. Den handler dybest set om det samme, som det Hattie og Larsen taler med hinanden om. Og så alligevel ikke. Hvor Hattie og Larsen lægger hovedvægten på den forståelse af pædagogik som uddannelsespolitikken har medført, så beskæftiger Krejsler sig mere direkte med selve uddannelsespolitikken. Hattie og Larsen er i højere grad optagede af det pædagogiske sprog og de ideologier der blev svaret på forsøgene på den uddannelsespolitiske styring, reformer

og implementering. Krejsler skriver om de dominerende diskurser, som har medvirket til at læringsparadigmet har kunnet få sin fremtrædende og næsten altdominerende plads.

Krejslers bog er en systematisk fremstilling ud fra en governmentality-inspireret tilgang. Den består af fire dele, der følger efter en introduktion, der afgrænser det teoretiske greb = governmentality, og afklaring af begreberne trans-, supra-, internationalt og mellemstatsligt samarbejde.

Første del handler om dansk skole- og læreruddannelsespolitik i historisk og genealogisk perspektiv, helt tilbage fra middelalderen og frem til den skolereform fra 2013, som Krejsler betegner som ”Den målstyrede skoles klimaks” (s. 47). Anden del gør rede for den transnationale vending i europæisk skole- og uddannelsespolitik og dermed for bl.a. OECD, IEA, EU og Bolognaprocessen, der skaber ’et nyt sandhedsregime’, der er transnationalt frem for nationalt. Krejsler er specielt optaget af den anglo-amerikanske dominans i skole- og uddannelsespolitikken, og derfor giver det god mening, at han i tredje del går i dybden med at undersøge USA’s store og ofte undervurderede betydning. Det gælder den uddannelsesøkonomiske tænkning, den uddannelsespolitiske udvikling internt i USA og dens mulige betydning for Europa. I bogens sidste og fjerde del overvejer Krejsler ’det nye sandhedsregime’, dvs. det der aktuelt gælder, og hvilke modstandspositioner, det kan give anledning til. Han diskuterer også, hvorvidt der er tale om en mere grundlæggende krise, som kan give rum for nye uddannelsespolitiske retninger, eller om vi snarere vil se justeringer af de allerede kendte politikker, som vil formå at indoptage dele af den fremsatte kritik og således transformere den og anvende den til egen fortsat dominans. Krejsler udpeger mulighederne, men finder generelt at det er for tidligt at kunne sige noget tilstrækkeligt kvalificeret om styrkepositionerne og de mulige resultater i den fremtidige kamp.

Man kan sige, at Krejsler hen imod bogens slutning forholder sig gennemgående optimistisk til ’aktivistens position’, hvor han understreger, at der ganske vist er mange konflikter i den transnationale vending, men ”ikke desto mindre kan man med god grund argumentere for, at der faktisk er et betydeligt spillerum i de mange udviklinger, som man med fordel kan gøre brug af, alt afhængigt af hvilken produktion af sandheder og hvilke regimer man ønsker at bidrage til” (s. 234). Krejsler anbefaler i øvrigt i næsten samme åndedrag, at det er vigtigt at dansk skole- og uddannelsespolitik vender blikket mere udad, for det er der ifølge Krejsler mange potentialer i, frem for indadvendt at forfalde til at forsvare, at man allerede gør tingene på bedste måde og derfor ikke har noget at lære og grunde til at lade sig inspirere.

Krejsler sondrer mellem to forskellige positioner i forhold til dansk uddannelsespolitik, én der argumenterer for målstyring, læring, evidens og school effectiveness, og en anden der taler for især den tyske dannelsesstradition.

Her placerer Krejsler Larsen i den anden position, mens han beskriver sin egen placering (sammen med en række navngive kolleger) som at befinde sig i mellem disse positioner (s. 137, note 48).

Det er øjensynligt Krejslers ambition at tydeliggøre de diskurser, som vi benytter os af i hverdagen, for at vi kan se nye muligheder – som det ofte hedder i governmentality-inspirerede analyser. Krejslers analyser bygger på meget omfattende og omhyggelige undersøgelser af bl.a. dokumenter og andre forskeres analyser af disse. I forhold til tidligere fremstillinger af samme eller lignende problematikker lægger Krejsler stor vægt på den amerikanske politikudvikling, og ikke mindst på de forskelle og nuancer, der fremstår, når forholdene undersøges på delstatsniveau. Dynamikken mellem det føderale niveau og delstatsniveauet bliver tydeligt. Det får også betydning når Krejsler sammenholder relationen mellem politikudviklingen i USA og Europa. Det er absolut med til at nuancere forståelsen af konteksten for den angelsaksiske uddannelsespolitik, der så stærkt har påvirket udviklingen her i landet.

Hvor Hattie og Larsen i deres fælles bog diskuterer ud fra hver deres faglige udgangspunkter, og hvor deres anskuelser i samtalens form brydes og tager uventede retninger og spring, er Krejslers bog indlysende nok helt anderledes: Det er en monografi hvor en enkeltforsker gør rede for en undersøgt problematik. I denne tradition kan der forventes konsistens. Det lever Krejslers bog til fulde op til. Den vedkender sig som nævnt helt eksplicit sine forudsætninger, både de begrebsmæssige og den prioriterede governmentality-inspirerede analysevinkel. Fremstillingen er ikke optaget af at problematisere eller diskutere disse forudsætninger, men er, så vidt jeg kan vurdere det, tro over for dem og de traditioner der bygges på.

Krejsler anskueliggør hvordan uddannelsespolitikken tilsyneladende har undergået det som han kalder en 'vending', så småt fra 1960-erne, og mere udtalt fra 1980-erne. Den tager sit udgangspunkt i USA og England og breder sig til bl.a. Danmark. Den drives frem af internationale og transnationale organisationer, sammenslutninger og aftaler mellem lande om at måle og standardisere med henblik på at kunne sammenligne. Der er med andre ord tale om at gøre rede for den større organisatoriske kontekst som ideologier og diskurser udfylder. Hovedvægten hos Krejsler ligger på at forklare den uddannelsespolitiske udvikling historisk, og man kan måske sige, at den er optaget af at beskrive nogle af de væsentlige forudsætninger som de diskussioner som Hattie og Larsen fører, foregår på baggrund af. Krejsler er selvfølgelig også opmærksom på og bevidst om sådanne diskussioner, men det er ikke her hans ærinde at gå aktivt ind i dem.

Krejsler gør som nævnt i bogens sidste del rede for mulige svækkelser af den transnationale vending, fx målstyring, evidens og den stærke betoning af 'school effectiveness'. Men også for den tilsyneladende øgede modstand imod den, som den eksempelvis har manifesteret sig i form af protester imod

ationale test. Også dannelsesbegrebets mulige tilbagevenden er Krejsler indenom. Han er med god ret usikker på, hvorvidt de sidste årtiers tendenser er ved at tabe deres dominans eller snarere er ved at reorganisere sig ved eksempelvis at indoptage dele af sine kritikeres vokabular og således at svække kritikken. Et eksempel, som det skal understreges, at Krejsler ikke selv kommer ind på, kunne være den 'Styrkede pædagogiske læreplan' inden for daginstitutionsområdet, som i den reviderede udgave indfører betegnelser som leg og dannelse inden for det samme dominerende læringsparadigme. Det kombineres i øvrigt med en tættere sammenkædning med krav om evaluering end i den tidligere gældende pædagogiske læreplan. Pointen er her, at kritikernes efterlysning af leg og dannelse indarbejdes i det samme grundlæggende læringsparadigme. Det betyder samtidig at ordene leg og dannelse frarøves deres kritiske og alternative potentiale.

Opsamlende om bogen: Krejslers analyser øger så at sige relevansen af de diskussioner som Hattie og Larsen fører, for i hvilken retning skal pædagogik og uddannelse bevæge sig hvis og når den transnationale vending, liberalismen og den tilknyttede læringsdominans og jagten på entydig school effectiveness måske allerede er ramt af eller vil rammes af en mere alvorlig krise? De senere års mere eller mindre fejlslagne reformer, fx folkeskolereformen, tages ikke direkte op af Krejsler, men de vidner måske om, at paradigmet, diskursen eller sandheds- og praksisregimet, som Krejsler nok snarere ville kalde det, har vist sig at udgøre en form for styring, der hverken er specielt klart, entydig eller vellykket i forhold til, hvad det lover.

Forandret klassestruktur og kultur

Hvor Krejsler som nævnt især undersøger uddannelsespolitikker præget af den fremherskende liberalisme, vil jeg som eksempel på en tredje aktuel analyse inddrage Andreas Reckwitz' bog *Illusionernes undergang*, der ganske vist ikke som det mest centrale beskæftiger sig med uddannelsespolitik; men alligevel indtager uddannelse og uddannelsespolitik en vigtig og betydningsfuld rolle i det udvalg af kultursociologiske analyser, teorier og samtidsdiagnoser, som han fremlægger.

De sidste årtiers uddannelsesekspansion, dvs. tendensen til at flere får længere uddannelser, og også i større udstrækning akademiske uddannelser, spiller som noget meget væsentligt sammen med at samfundets klassestruktur ændrer sig. Reckwitz beskriver hvordan den nye middelklasse er blevet en dominerende klasse i sociokulturel forstand, dvs. at den sætter standarden for hvordan 'det gode liv' opfattes og skal leves, dvs. de værdier, omgangs- og livsformer, iscenesættelser, præstationsmål, boformer og -indretning, ferieidealer m.v. som hersker i nutiden. Det er idealer, som sjældent problematiseres, selv om medlemmer af samfundets øvrige klasser, nemlig den gamle middelklasse og den fremvoksende prekære klasse ikke har kapital til, og dermed heller ikke

reelle muligheder for, at kunne efterleve. Men tilsyneladende heller ikke til at tage afstand fra. Reckwitz konstaterer, at der derfor skabes mange muligheder for skuffelse og selvbejdelse, idet de strukturelle forskelle mellem klasser og kapitalbesiddelser sjældent opfattes som fælles strukturelle differentieringer, men snarere som individuelle mangler i psykologisk perspektiv. Den samfundsmæssige dominans af forventninger om at det moderne menneske, og også det moderne barn, skal kunne realisere sig selv på unikke måder, stiller krav til subjektiviteten som langt fra alle kan indfri.

Men kan selvfølgelig godt spørge hvad Reckwitz' bog skal i denne sammenhæng. Om den ikke handler om noget helt andet end Hattie/Larsen og Krejslers udgivelser. Mit svar vil her først og fremmest være, at den som sociologisk værk kaster vigtigt nyt lys over den krise som både Hattie/Larsen og Krejsler undersøger. Således analyserer Reckwitz samfundsudviklingen, som jeg allerede kort har nævnt det, ud fra et klasseteoretisk perspektiv, som ikke er tydeligt i de to andre bøger. Reckwitz interesserer sig i det hele taget for samfundets strukturer og den betydning, som de har for kulturen i bred forstand, for det sociale, for det som han kalder kulturaliseringen af det sociale, for subjektiviteten og for den singularisering af subjektiviteten som vi i stigende grad forventer af hinanden.

Reckwitz' er professor i social teori og kultursociologi. Den nærværende bog er en samling tekster der ligger i tydelig forlængelse af og er uddybninger af emner, som han for de flestes vedkommende har introduceret i monografien *Singulariteternes samfund. Om modernitetens strukturændringer*.

Den nye bog indeholder en indledning og fem tekster, der kan læses uafhængigt af hinanden. Det første kapitel handler om kulturkonflikter som kamp om kulturen. Han opererer her med to spor i den senere tids kulturelle udvikling, dels en 'hyperkultur' der er globalt orienteret og præget af den nye middelklasse, dels en 'kulturessentialisme', der trækker på en lokal og national opskrivning af ofte traditionelle værdier. Reckwitz distancerer sig fra bl.a. S. Huntingtons tese om sammenstød og kamp mellem dominerende kulturer, snarere er kultur differentieret i samfundet, og det betyder bl.a. at uddannelsespolitik får forskellig betydning i relation til de forskellige klasser og kulturelle grupperinger. Det er et vigtigt aspekt som indtager en tilbagetrukket rolle i de to andre bøger. Det andet kapitel gør rede for den klasse-mæssige udvikling, som jeg allerede har berørt. Han nuancerer her hvordan den nye klassestruktur består af den nye middelklasse, den gamle middelklasse, prekariatet samt en lille gruppe af ekstremt rige. I det tredje kapital undersøger Reckwitz samfundet efter industrisamfundets opløsning i form af en polariseret postindustrialisme og kognitiv-kulturel kapitalisme. Herefter følger et for pædagogikken meget væsentligt kapitel der hedder 'Udmattet selvrealisering: det senmoderne individ og paradokserne ved dets følelseskultur.' Det handler om den store betydning det har fået, at psykologisk prægede forestillinger om individets selvrealisering er blevet et dominerende ideal i kultur, opdragelse og undervisning. Som allerede nævnt er

forventningerne om selvrealisering et inderliggjort og vældig stærkt krav, som ganske ofte ikke kan indfries, men alligevel har opnået status af indlysende værdi og dermed fungerer som en selvfølge. Individet skal fremtræde som autentiske, en forestilling som er romantisk inspireret om at fremme det unikke i det enkelte menneske, samtidig skal de tilegne sig de former for kulturel kapital, som giver de bedste chancer i de samfundsmæssige konkurrencebetonede hierarkier. Selvrealiseringskulturen vil ikke kunne undgå at blive ”generator for negative følelser” og give anledning til det som Reckwitz kalder ”skuffelsesspiraler”. Det dækker bl.a. over, at samfundet er blevet ualmindelig dårligt til at kunne håndtere andet end positive følelser. Reckwitz’ analyser er relevante for diskussionerne af manglende trivsel¹, der har fået stor opmærksomhed både inden for og uden for pædagogikken. Hos Reckwitz betones de kultursociologiske perspektiver som kan erstatte, kritisere og tilføjes de ofte psykologiske og individualiserende perspektiver, der fortsat præger diskussioner af præstationspres og –kulturer. I det afsluttende kapitel diskuteres liberalismens krise og de muligheder der synes at kunne tegne sig med hensyn til en fremtidig udvikling. Reckwitz diskuterer hvilke politiske paradigmer, der måske kan afløse den nugældende liberalisme ud fra både de fremvoksende socioøkonomiske og sociokulturelle problemer. Det er diskussioner som kun indirekte behandler uddannelsespolitiske og pædagogiske spørgsmål.

Reckwitz tilhører en sociologisk tradition, der prioriterer at holde normative vurderinger og projekter uden for analyserne. Han kritiserer i den forbindelse i en sidebemærkning den fremadstormende sociolog Hartmut Rosas arbejde² og har også tidligere problematiseret dennes nært beslægtede kollega Axel Honneths sociologiske tænkning. Reckwitz interesserer sig som nævnt for samfundsmæssige strukturer, samfundsklassernes nyere udvikling, forholdet mellem økonomi og politik, for sociokulturelle forskelle og dynamikker, for selvrealiseringsidealets betydning for subjektdannelse, identitet, skuffelser og diagnoser. Han trækker på en bred vifte af sociologiske og kultursociologiske undersøgelser og læsninger, der historiserer og konkretiserer dynamikker og ikke mindst brud og ambivalenser i samfundet, økonomien, kulturen og subjektet. Hans klasseanalyser tager afsæt i sociologen Pierre Bourdieus kapitalkategorier og udvikles herfra. Den ’positive psykologi’ tillægges en central rolle, som medvirkende til at gøre at de ønsker, skuffelser og lidelser som mennesker pålægger hinanden og sig selv ofte opleves som var de naturlige og selvfølgelige. Det er på den ene side noget der opleves som noget der kræves udefra, på den anden side er det også noget som individerne oplever - og lærer at opleve - som noget de gerne selv vil. Væsentligt er her affekternes og det emotionelles generelt øgede betydning, vigtigheden af at operere med brud og ambivalenser frem for de dominerende psykologiers og pædagogikkens entydige vægt på positiv

¹ *Undersøgelser af trivsel over tid fortæller om større problemer for især unge piger og om større polarisering mellem børn og unge fra velstillede familier i forhold til mindre velstillede familier, se gerne Ottesen m.fl. (2018).*

² *Reckwitz (2017) har en mere udfoldet diskussion af Rosas arbejde.*

anerkendelse og umiddelbar anvendelse.

Opsamlende om bogen: Kultursociologiske analyser kan som her bidrage med at vise at mennesker i et givent samfund er systematisk forskellige, jf. klasseanalysen, og at betydningen af læring og dannelse tager sig forskelligt ud i relation til de forskelle forudsætninger og livsbetingelser, som de udstikker. Uddannelsespolitikker kan og bør analyseres differentieret i relation til de klasser og grupper som politikkerne retter sig imod.

Afslutning

Hattie og Larsens fælles bog viser hvor produktivt det kan være, når forskere vedkender sig og reflekterer deres arbejde i samtale og i konfrontation med hinanden – når det foregår med henblik på at forstå, forklare og overbevise. Der er netop ikke her tale om at vinde for fx at tilvejebringe midler til et forskningsprojekt i konkurrence med andre forskeres projekter, hvor magtspil og strategi er helt afgørende og integrerede bestanddele. Man kan sige, at det hos Hattie og Larsen helt overvejende handler om forskningen og erkendelsen i sin egen ret. Med emner af stor samfundsmæssig og pædagogisk relevans.

Krejsler og Reckwitz repræsenterer andre faglige ståsteder og traditioner. Det handler for mig at se om ikke at udelukke forskelligartede faglige discipliner og traditioner, men at analysere og diskutere *hvordan* de kan spille med og imod hinanden. Det er specielt afgørende når vi arbejder med pædagogisk viden og forskning, som sjældent belyses særligt fyldestgørende alene ved mono-disciplinære bidrag, hvad enten de er af filosofisk, sociologisk, diskursteoretisk art eller noget helt fjerde.

Hvor man ud fra en dannelsesteoretisk tradition kan argumentere for at mere uddannelse i princippet kan betragtes som et fremskridt og noget der kan betegnes som et entydigt gode, lig den position som Larsen indtager i samtale med Hattie (Hattie & Larsen, s. 211-215) kan man med sociologien få øje på, at mere uddannelse i et samfundsmæssigt perspektiv også kan være en væsentlig medvirkende drivkraft i forhold til ikke tilsigtede ændringer i samfundets klassestruktur, klassernes indbyrdes styrkeforhold samt de normer og idealer der vil dominere forestillingerne om det 'gode liv', den 'gode opdragelse' og pædagogik.

Generaliserer vi ud fra dette ene eksempel, så tilføjer et sociologisk perspektiv en mere nuanceret forståelse af uddannelsers aktuelle situation og kriser. Læringsdiskurserne får ikke blot generel betydning for eleverne og underviserne (Hattie & Larsen), og skal ikke alene betragtes som led i en større transnational vending (Krejsler) i form af bl.a. den angloamerikanske påvirkning af uddannelsespolitikken, men indgår endvidere i dynamiske og differentierende samspil med de konkrete samfundsmæssige strukturer (Reckwitz).

Hattie viser sig i samtalerne som interesseret i det brede pædagogisk landskab og reflekteret omkring sin egen position som repræsenterende én ud af mange mulige. Larsen fungerer som en glimrende samtalepartner, der repræsenterer den europæiske dannelsesstradition. Undertegnede skribent befinder sig dog nærmere på linje med Biesta, der som tidligere nævnt, er ganske skeptisk over for både de dominerende læringsdiskurser og dannelsesstraditionernes nuværende relevans. Sidstnævnte skepsis kan nuanceres via Reckwitz' påpegning af ændringerne i samfundets klassestruktur, med beskrivelserne af gammel og ny akademisk middelklasse samt prekariat. Her understreges vigtige spørgsmål til hvorvidt og hvordan de historiske dannelsesstraditioner kan spille konkret ind i en sådan klassestruktur³ - hvilket for undertegnede er et påtrængende spørgsmål. Det betyder også at vejen imod en gennemtænkt ny uddannelsespolitik forekommer både kompliceret og lang.

Hvorvidt uddannelsespolitikken er ramt af en mere omfattende krise eller af en mindre tilpasning af det bestående regime bringer de tre bøger forståeligt nok ikke entydig afklaring på. Men de bidrager hver især og tilsammen med vigtige analyser og perspektiver, der skal inddrages for at vi kan forstå såvel den nuværende situation som de muligheder der er opstået og måske fortsat kan opstå for at ændre og udvikle den i andre retninger.

Peter Østergaard Andersen, Lektor, ph.d., Institut for Kommunikation, Sektion for Pædagogik, Københavns Universitet

³ Larsen har i øvrigt anmeldt Reckwitz' bog *Illusionernes sammenbrud* i dagbladet *Information* (<https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2021/08/sociolog-mulighederne-vokser-senmoderne-samfund-selvsagt-ogsaa-skuffelserne>). Larsen er ret forbeholdende over for Reckwitz' værk, fx finder han, for mig at se noget overraskende, at Reckwitz er uklar i spørgsmålet om analyserne er deskriptive eller repræsenterer normative ståsteder. Ligeledes skriver han, at Reckwitz beskriver udviklingen imod styrket singularisering 'med varme i stemmen'. I min læsning er Reckwitz klart deskriptiv, og jeg kan ikke genkende den hævdede varme. Larsen er også afvisende over for Reckwitz' tanker om en styrkelse af nye former for fællesskab og gensidig kultur, som han betegner som "hjem- og tandløse i en globaliseret verden, styret af benhårde økonomiske logikker, der ikke afgørende bliver generet af samfundsdiagnostiske sociologers ydelser eller deres lavmælte tiltag til at servere lige dele reparation og samfundsklister." Man kan selvfølgelig hævde, at en anmeldelse repræsenterer en anden genre end en samtalebog, men det er nu som om, at nysgerrigheden, den produktive diskussion og den grundlæggende anerkendelse af indsatsen af andre forskere fra andre faglige discipliner, som Larsen så glimrende mestrede i bogen med Hattie, desværre i denne anmeldelse er vanskeligere at få øje på.

Referencer

Flarup, Lasse H. (2020): *Evalueringen af de nationale test*. VIVE

Hattie, John & Larsen, Steen Nepper (2020): *The Purposes of Education*. Routledge: London & New York

Nielsen, Chantal P. m.fl. (2020): *Elevernes læring, trivsel og oplevelser af undervisningen i folkeskolen*. VIVE

Jensen, Vibeke M. m.fl. (2020): *Den længere og mere varierede skoledag*. VIVE

Krejsler, John Benedicto (2021): *Skolen & den transnationale vending*. Frederiksberg: Samfundslitteratur

Ottesen, Mai H. m.fl. (2018): *Børn og unge i Danmark*. Velfærd og trivsel. VIVE.

Reckwitz, Andreas (2017): Auf dem Weg zu einer Soziologie des gelungenen Lebens? *Sociologische Revue* 2017; 40 (2): 185-195

Reckwitz, Andreas (2021): *Illusionernes undergang*. København: Hans Reitzels Forlag